

A Budapesti Kültelki Munkás Dalárda

(1903—1914)

1978. szeptemberében volt háromnegyed százada, hogy Angyalföldön a Huba utcában megalakult a Kültelki Munkás Dalkör. Az alapítók és az első tagok közül — ismereteink szerint — ma már senki sem él, de a második generáció, azok az egykori ifik, akik a húszas években jegyezték el magukat egy életre a munkás dalosmozgalommal, több mint fél évszázada összejönnek az egykori Kerekes — jelenleg Poscher János utcában — a Szállítómunkások Művelődési Házában.

Az énekkar hivatalosan már évek óta megszűnt, de létezik egy erős baráti kör, ahol őrzik a munkás daloskultúra hagyományait, ahol régi megsárgult, megtört fényképek járnak kézről kézre, melyek a küzdelmes, nehéz ifjúkor emlékei közül villantanak fel egy-egy emléket. Az egykori legifjabb dalosok is már tisztes korú nagyapák, akik most külön énekkari próbákra jönnek össze, hogy méltóan emlékezzenek meg a Kültelki Munkás Dalkör megalakulásának hetvenötödik évfordulójáról.

Ehhez a jeles eseményhez szeretnénk mi is hozzájárulni írásunkkal, amely a századfordulótól az I. világháborúig az rövid áttekintést a Kültelki Munkás Dalkör történetéről.¹

Amikor 1868-ban Magyarországon megalakult a munkásosztály első szocialista szervezete, az Általános Munkás Egylet, létrejöttek annak énekkarai is hazánk első munkáskórusaiként; majd a századfordulón, az 1900—1903-as válság nyomán fellendülő gazdasági-politikai küzdelmek idején sorra születtek a gyűléseken, felvonulásokon, sztrájkanyagokon lelkesítő munkásdalárdák. A kültelki munkásoknál is felmerült egy dalárda létesítésének az igénye, amelynek megteremtéséhez a *Budapesti Munkásképző Egylet* nyújtott segítséget.

Az egylet dalkara már 1902-ben hallatott magáról, de tevékeny működése 1903-tól kezdődik, amikor is a buzgó, de megfelelő hanganyaggal nem rendelkező kórust újjászervezték azzal a céllal, hogy a kültelken is működjen erős, versenyképes, a szabadság dalait éneklő dalárda. A Népszava 1903. szeptember 8-án tette közzé a Budapesti Munkásképző Egylet felhívását, „Az V—VI. kerületi dalkedvelő szervezett munkásokhoz!” címmel. Eszerint a résztvevők csakis valamilyen szakegyletbe tartozó munkások lehettek, akik beiratkozáskor 20 fillért, tagsági díj címén pedig heti 10 fillért fizettek. Dalkari próbákat hetenként kétszer tartottak a Huba utca 20-ban működő egyleti helyiségben. A rendszeres próbák eredményeként már az év novemberében felkészülten álltak ki szerepelni a Külső Váci út 56. alatti Nagy Péter-féle vendéglőben, ahol a teherszállító és fuvaripari munkások kedélyes estélyt rendeztek az egyleti dalárda, valamint a műkedvelők közreműködésével. A bevételt egyleti könyvtár létesítésére fordították. A korabeli kedélyes esteknek nevezett szórakoztató összejövetelek tartalmilag a könnyebb fajsúlyú műsorok bemutatását jelentették, olykor a politikai életből vett villámtréfákkal színesítve. A híradásokból úgy tűnik, hogy a dalárda kezdetben csupán ezeken az estélyeken és a hasonló jellegű szüreti mulatságokon lépett fel. A színhely pedig a kültelek számos vendéglője volt. A rendelkezésre álló adatok alapján többek között a következő helyeken fordultak meg a korai időszakban: Concordia 1. sz. étterme, Három nyolcshoz címzett vendéglő, Nagy Péter vendéglő, valamint a Tyúkketrec. Gyakran felhangzott énekük a Magyarországi Famunkás Szövetség V—VI. kerületi csoportjának helyiségeiben és valamivel ritkábban a Vas- és Fém munkások Váci út 97. szám alatt működő csoportjában is. A dalárda megalakulásakor a legelevenebb élet a Nagy Péter vendéglőben

¹ Az angyalföldi munkáskórus későbbi időszakával külön tanulmányban foglalkozunk majd. (Szerk.)

volt, ahol ebben az időben a Fuvaripari és Teherszállító Munkások Szakegylete működött. Az 1903-as októberi fuvarosstrájk idején több ezer fuvaroskocsis strájktagja volt ez a vendéglő.

Az énekkar 1905-re stabilizálódott, s *Budapesti Kültelki Munkás Dalárda* néven vált ismertté. Tagjai dalárdajelvényt is kaptak. A kórus impozánsan sorakozott fel a népgyűléseken, még 1906-ban is, amikor az uralomra került koalíciós kormány mindenképpen bénítani igyekezett a politikai akciókat. A Népszava beszámolt azokról a népgyűlésekről, amelyek 1906. október 6-án zajlottak le az általános, egyenlő, titkos választójog érdekében. A kültelki munkásság a Gömb és a Teve utca sarkán álló akkori Frohner-villában tartotta gyűlését választójogot követelve. Befejezésül a jelenlevő félezernyi munkás előtt felcsendült a Kültelki Munkás Dalárda éneke.

A kórusok színvonalát emelte, műsoraikat politikai tartalmúvá tette az 1907-ben szerveződött Magyarországi Munkásdalogyalek Szövetségének hatása. A kedélyes estélyek műsorai mellett egyre nagyobb jelentőséget kaptak a gyűléseken, felvonulásokon énekelt, agitatív erejű mozgalmi dalok. 1908. június 14-én viharos népgyűlések zajlottak le Budapest számos pontján *Andrássy Gyula* belügyminiszter választójogi ígéretének megszegése miatt. A Három nyolcshoz címzett angyalföldi vendéglő kert-helyiségében rendezett gyűlésen izzó hangulatot teremtett az SZDP egyik legiőbb előadójának, *Bokányi Dezső*nek szónoklata. A gyűlés záróakkordjaként a Kültelki Munkás Dalárda éneke tartotta ébren a lelkesedést.

A május elsejei ünnepelekről sem hiányzott a kültelki dalárdák műsora. A Népszava tudósítása részletesen ismerteti 1909. május 1. eseményeit. Ennek nyomán felelevenedik az Aréna útról lekanyarodó Váci úti munkások tarka sokasága, akik a felvonulás után az újonnan létesített Concordia Élelmező Szövetkezet 1. számú vendéglőjének kerthelyiségében gyűltek össze. Itt a Kültelki Munkás Dalárda, a Váci úti vas- és fémmunkások az évben alakult Szabadság Dalköre és a Kültelki Szocialista Műkedvelők szórakoztatták a jelenlevőket, továbbá fellépett *Sajó Izó*, a Királyi Színház művésze is, aki proletárdalokat énekelt. A Concordia a következő évben is helyet adott a május elsejét ünneplő angyalföldi munkásoknak és ismert kultúrgárdáik műsorainak.

A Kültelki Munkás Dalárda folyamatos szereplője a budapesti fuvaripari és teherszállító munkások mozgalmi életének. 1910. március 6-án a szakma dolgozói népes gyűlést tartottak a Concordia étteremben abból az alkalomból, hogy *Khuen-Héderváry Károly* miniszterelnök-belügyminiszter engedélyt adott az egy évvel korábban felfüggesztett szakegylet működtetésére. Összejövetelük az énekkar forradalmi dalaival zárult.

1910-től rendszeresen szó esik a három angyalföldi munkáskórusról, azaz a *Budapesti Kültelki Munkás Dalárda*, a későbbiekben vele egyesülő kültelki *Haladás Dalkör* és a *Váci úti vas- és fémmunkások Szabadság Dalkörének* működéséről.

A politikai tartalmú fellépések között megható esemény résztvevőjeként énekelt 1910 májusában a Haladás Dalkör. Ekkor rendeztek Angyalföldön — s egyúttal talán az országban is — először névadó ünnepséget, vagyis — a Népszava tudósítójának kifejezésével — „vörös keresztelőt”, „szocialista keresztelőt”. A bérház folyosóján, a lakás ajtaja előtt helyezkedett el a kórus. Szerenádja után az SZDP részéről *Szabados Zádor* tartott beszédet, majd a bensőséges ünnepély a Marseillaise éneklésével ért véget.

A három angyalföldi munkásénekkar szereplésének bizonyos hányadát továbbra is a szórakoztató jellegű fellépések jelentették, közreműködve időnként a kültelki szervezett munkások zenekarával. Az ilyenfajta szereplés általában már nem azonos az öncélú mulatozással, mint ahogy nem az, az V. kerületi SZDP szervezet által rendezett, táncal egybekötött 1910. október 2-i pártünnepély sem.

A kórusok fellépésének másik része kifejezetten agitatív munka, amit a három dalárda egymással összehangoltan végzett. Ez tapasztalható volt már 1910 januárjában is, amikor együttesen készültek fel a választójogi gyűlésre. Hasonlóképpen összehangoltan szervezték meg agitációs munkájukat 1910. október 23-a előtt is. Erre a napra az SZDP a lakás- és az élelmiszer-uzsora ellen hirdetett tüntető felvonulást, amely a Tattersall nagytermében tartott gyűléssel fejeződött be. A felvonulás előtti napokban a kültelki dalárdák a tüntetés sikere érdekében házról házra járva végezték érzelmi töltésű politikai felvilágosító munkájukat. és cindezt a sajtóban közzétett pontos beosztás szerint. Az V. kerület a Kültelki Munkás Dalárda, a VI. kerület a Szabadság és a Haladás dalárdák tevékenységének színtere. A Népszava elismerőleg nyilatkozott munkájuk eredményéről. 1912. április 30-án a világ munkásai nagy

ünnepének előestéjén a Famunkások V—VI. kerületi csoportjának helyiségeiben a Kültelki Munkás Dalárda és a Remény műkedvelő gárda ünnepélyes májusváró estet rendezett, ahol az ünnepi beszédet Bokányi Dezső tartotta.

Végigkísérve az angyalföldi munkáskórusoknak az első világháború kitöréséig tartó hőkorát, nyilvánvaló, hogy szereplésük és bekapcsolódásuk a politikai életbe egyre jelentékenyebbé és sokrétűbbé vált mindaddig, amíg a munkásmozgalom is felfelé ívelt. 1912. május 23-i Vervörös csütörtök forradalmi hangulatának csúcspontja után azonban a szociáldemokrácia magatartása tükröződött a munkásdalkörök életében is.

A Kültelki Munkás Dalárdáról szóló hírek ettől kezdve kizárólag kedélyes estélyekkel, szüreti mulatságokkal, matinékkal, máskor munkás-dalostalálkozókkal kapcsolatosak. Szerepléseik törzshelye a Famunkás Szövetség V—VI. kerületi helyi csoportjának új, a Váci út 53. szám alatt működő helyisége lett, amelyet még 1911 novemberében avattak fel a dalárda, valamint a Vigzínház művészeinek műsorával. A továbbiak során a kórusal együtt elsősorban a famunkások Remény műkedvelő gárdája, majd a Renaissance Társaság, végül a Magyarországi Munkás Műkedvelő Szövetség társulata szerepelt. Az énekkart gyakran vezényelte dr. Ujj József egyesületi karnagy, aki egyúttal azt a feladatot is vállalta, hogy a szóelőnekeseket zongorán kísérelje. A kórus a több mint egy évtizedet felölelő korai periódusában mindvégig férfikar volt, vegyeskarokat ugyan is idő tájt még nem szerveztek. Műsorában a fő helyet kezdettől fogva a Marseillaise foglalta el. Jeligéjüknek, amit szintén énekeltek, *Zúgjon dalunk, miként a fergeteg* volt a címe.

Munkásdalos Szövetség által évenként megrendezett dalostalálkozókon, ahol a legnagyobb népszerűsége a következő kórusművek tettek szert: *Stark—Mórocz*: Munkáshimnusz (Itt van május elseje), *Pogatschnigg—Kiss*: Szabadságdal, *Pogatschnigg Gyagyovszky*: Toborzó, *Révfy—Vanczák*: Titán vagy nép.

A kórus 1913. március 2-án meghitt ünnepélyt tartott, amikor is Petőfi-matiné keretében tartalmas műsorral emlékeztek meg alapításuk tizedik évfordulójáról. Ugyanakkor szervezeti változások is szükségesnek látszottak. Ennek megfelelően 1913. április 1-én bejelentették a Kültelki Munkás Dalárda és a Haladás Munkásdalkör összeolvadását. Az egyesülés után új nevet vettek fel. Az új tagokkal is felfrissített dalkaruk a *Budapesti Munkás Dalkör*, majd néhány hónap múlva a *Budapesti Szervezett Munkások Dalárdája* néven hirdette meg előadásait.

Az 1914-es újévi Népszava vezércikk az év legfontosabb feladatát így fogalmazta meg: „Ebben az esztendőben élet-halál harcot kell majd vívnunk a gondolat- és sajtószabadságért”. A dalárda tagjai még aligha gondoltak arra, hogy nyárra már a világháborús élet-halál harc szétszórja őket. Utolsó nagyszabású összejövetelüket 1914. június 7-én rendezték a famunkások Váci úti csoportjának helyiségében, ahol a Magyarországi Munkásműkedvelő Társaságok Szövetségének legújabb szerzeményei, valamint proletárdalok és kupték kerültek bemutatásra.

Ezután mozgósították, s a háború kitörését követő behívások lehetetlenné tették a dalárda további működését, azt hosszú szünetre kényszerítették. Így 1914. az angyalföldi munkáskórus-éneklés korai szakaszának záróévévé vált.

Erdélyi Frigyesné

A Mohácsi vész históriája a régi szigetközi lakodalmakon

A régi szigetközi lakodalmak hosszú vacsorája alatt nemcsak a „vőfínyek” szórakoztatták rigmusaikkal az asztalnál ülőket, hanem a bőséges fogások szüneteiben maguk is gyakran dalolni kezdtek és hosszú, sokverses dalok éneklésével szórakoztak. Ilyenkor énekeltek a Kánai mennyegző énekét a víz borrá változtatásának csodájáról, a Katakizmust, a Házasságról való éneket, különböző tréfás borivó nótákat. 1976 őszén, éppen a mohácsi csata 450. évfordulója évében különös zenei emlékre találtam Asványráron, ahol *Rákász Vincéné* (sz. 1902) 7 versszakkal énekelte a mohácsi vész históriáját. Elbeszélése szerint ezt az éneket a lakodalom vacsorája alatt énekeltek Asványon a régi öregek. A lakodalom menetébe — melyben a vidám, tréfás, olykor vaskos mozzanatok a legnagyobb végletek, megható, gyöngéd, mélyen emberi pillanatok váltják — különössége ellenére is jól illett történelmünk e gyászos eseményére való emlékezés. Lássuk magát az éneket.

J=Kb. 76

Mohács, Mohács, régi véron-tás he-le, Magyarország gyásos mezze-je.
Kegyetlen föld nemes nemze-ted véré-t Itad s nyaltad szép dicsősé-gét.
Midőn téged gondollak, zápor könnyeim folnak,
Szívemet bánat fogza, Nyelvem még se mondhatza.

Nemes hazánk, virágzó Pannónia
Európának valál köfala.
Tíz ország imádtá szép címéredét,
A fél világ félti erődöt.
Rettent pogány előtted,
Bízott körösztény benned,
Alig villant fegyveréd,
Kész vala győzedeleméd.

Századosok, ezredesek, hadnagyok,
Fővezérek, országispánok.
Huszonötezér legjava vitézék,
Gyalog, lovas, mind nemés fejés.
Fölkeltek a gyásnapra,
Utolsó vérés harcra,
Mohácsi hantok nyomják
Csontjaikat, takarják.

Virágzó magyar szüzek és asszonyok,
Keservessen vélünk sirjatok.
Hérvadjon el arcaitok rózsája,
Változzon víg örömtök gyászra.
Nemzetségünk virága,
Oda van magyar lángja,
Egyházunk tűzszlopí,
Országunk hű bajnoki.

Az ének versformája, stílusa elárulja, hogy műköltési eredetű és később szállott a néphez. Meg is találtam Erdélyi János: Népdalok és mondák c. 1846-ban kiadott népköltési gyűjteményének első kötetében (333. old.). Itt összesen 9 versszakkal szerepel és egy csonka, toldalék versszak van még hozzáfűzve:

A mohácsi harcnak hány esztendeje múlt,
Hogy a török által ott sok magyar elfúlt!
Kétszáz ötven kettőnek az írók számlálják,
Erte a polturát tudom, meg is adják.

Lajos, Lajos, hol vagy szép ifjú királ?
Magyar csillag, ékés virágszál.
Gyenge arcú királi természetdel
Hol vagy drága, kedves létéddel?
Jaj, hogy tartsam könnyeim?
Kiszáradt keserveim.
Elesett édes hazánk,
Véle való koronánk.

Pogán török, gonosz, istentelen had,
Tigrisfejtel táplált fenevad.
Hogy nem szántál il szép némes nemzetét
Földhözverni il nagy seregét.
Azt gondoltad: dicsőség,
Inkább barom dühösség.
Né bízzál, hogy meggyőztél,
Rád fordul még a veszél!

Látja Isten, és irgalmassan szánja,
A fél világ bizon sajnálja.
Napsugárbul magyarok nagyasszonya
Látja holdat, lábával nyomja.
Azért erős holdaddal
Kettőskereszt szarvaddal
Lész még idő leverni,
Elménk azt jövőndöli.

Erdélyi gyűjteménye II. kötetébe írott tanulmányában (Népköltészetünkről, Nép-
dalok és mondák II. kötet, 1847. 398—399. old.) azt jegyzi meg róla, hogy „...ezen
dal ponyváruul jött kezembe”. A kezdő sor jelzője: „régí vérontás helye” az ő változ-
tatása. Az eredeti nyomtatványban „sebes vérontás helye” található. Ebből arra kö-
vetkeztethetünk, hogy a Szigetközben Erdélyi változata terjedt el, nem az eredeti
ponyva szövege. Még nem tudjuk, hogy a dallam honnan került hozzá. Az eredeti
vers szerzője dunántúli ember lehetett, hiszen ezt írja: Édes hazánk, virágzó Pannó-
nia. A toldalék vers szerint 1778-ban írták magát a költeményt. Erdélyi ezt a tolda-
lékot későbbinek tartja, mivel a szövegben arról van szó, hogy rá fordul még a
törökre a veszély, tehát még törökuralom alatt keletkezhetett. Négy soros versformá-
ja, szótagszáma is elüt magától az énektől, talán a nyomtatás alkalmával toldhatták
hozzá. Rákász Vincéné 7 versszaka sok helyen variálódást mutat az Erdélyi által
közölt szöveghez képest. Műköltési eredete ellenére annak a ténynek alapján, hogy
lakodalmi énekként élt népünk ajkán, és itt variálódott is, a folklór területéhez kell
sorolnunk. Különös, hogy éppen a szigetközi nép ajkán élt ilyen hosszú ideig. Talán
annak a Győr megyei 200 vitéznek emlékezete tartotta életben a dalt, aki püspöké-
vel együtt 1526-ban Mohácsnál elesett.

Mivel történelmi eseményeiknek nagyon kevés a népköltészeti lecsapódása — a
mohácsi vésznak meg szinte teljességgel hiányzik —, különösen becses ez az ásvány-
rári ének, és arra figyelmeztet, hogy ne sajnáljuk a fáradságot hasonlókat után kutat-
ni.

Barsi Ernő

